

КОЗАЦТВО: ПОДВІЙНІСТЬ ІСТОРІЇ – ПОДВІЙНІСТЬ СВИТОГЛЯДУ

Ерохин И.Ю.

Кройдон Колледж, Лондон, Великобритания

Історія козацтва складна і суперечлива. Козацтво розвивалося у двох напрямках. Перший, – це система традиційних козацьких вольностей, незалежності, самостійності. Друга концепція, – ідеологія державного служивого козацтва. У їх взаємодії і формувалася унікальність спільноти, її особлива роль і місія.

Ключові слова: козаки, козацтво, держава, території, козацька самобутність, етнос, народ, менталітет, особливості розвитку.

Протягом тривалого часу у вітчизняній правовій та історичній науках панувало імперське уявлення про козацтво. Козаки наводилися в джерелах як поборники інтересів і прав традиційної держави. Разом з тим, абсолютно не був досліджений і вивчений аспект про самостійні концепції козацької державності, які зароджувалися і розвивалися всередині даної спільноти. Це призводило до непоправних помилок при розробці методологічної бази вивчення етностанової групи [8; 14].

Ідеї самостійної козацької державності з'являються ще у далекій давнині. Безліч прикладів цього ми знаходимо в найдавніших козацьких державах і поселеннях (Запорізькій Січі, ранньому Дону [11], Яїку і Волзі). Ідеї самостійності базуються, насамперед, на ідеології козацьких «вольностей» і козацького права.

Слід згадати про особливості розвитку козацьких територій, які й стають найважливішим чинником розвитку козацької державності. Протягом тривалого часу було прийнято вважати козацтво абсолютно єдиним етносом, групою, станом, проте, ці уявлення дуже далекі від істини.

Сучасники говорили про феномен структури козацтва – козацькі війська дослівно так: «Козаки. Одинадцять козацьких військ. Їх називали перлинами в блискучій короні Російської імперії. Донці, кубанці, терці, уральці, сибірці, астраханці, оренбуржці, забайкальці, семиреченці, амурці, уссурійці. У кожного війська була своя історія, – в одного не менш давня, ніж сама Російська держава, в іншого недовга, але теж славна і блискуча. Кожне військо мало свої традиції, об'єднані єдиним стрижнем, пронизані єдиним сенсом. У кожного війська були свої легенди, свої герої. А деякі мали спільних героїв, таких як Єрмак Тимофійович – особистість відома і славна у всій Росії». (Історія козацтва Росії).

Життя і діяльність системи козацьких військ, так само як і устрій багатьох із них досить детально описані в історичній літературі, особливо літературі дореволюційного періоду. У джерелах окремо розглянуті питання – землеустрою війська, його ідеології, військових подій в житті війська, мобілізаційної складової, політики управління (військового і цивільного). Узагальнена інформація про систему функціонування структури козацьких військ зібрана і повідомлена в роботах – О.Агафонова [1; 2], Ю.Галушко [5], М.Хорошкіна [23; 24], А.Шишова [25] та ін.

Багато дослідників (наприклад, В.М.Безотосний) переконані в тому, що поділ козацтва відбувається ще в далекій давнині, насамперед за етнографічною ознакою. У його роботах ми знаходимо фразу, – «З етнографічного погляду перші козаки поділялися за місцем виникнення на російських і українських. Серед тих і інших можна виділити вільних і

служивих козаків. В Україні вільне козацтво було представлено Запорізькою Січчю (проіснувала до 1775 р.), а служиве – «реєстрове» – козаками, які отримували платню за службу в Польсько-Литовській державі. Російські служиві козаки (городові, полкові і сторожові) використовувалися для захисту визначених кордонів і міст, отримуючи цю платню в довічне користування. Хоча вони прирівнювалися до служивих людей «за зброєю (стрільці, гарматники), але на відміну від них мали статичну організацію та виборну систему військового управління. У такому вигляді вони проіснували до початку 18 ст.» [3]. Про вільних російських козаків автор пише: «Перша громада російських вільних козаків виникла на Дону, а потім на річках Яїк, Терек і Волга. На відміну від служивого козацтва центрами виникнення вільного козацтва стали узбережжя великих річок (Дніпра, Дону, Яїка, Тереку) і степові простори, що накладало помітний відбиток на козацтво і визначало їх життєвий устрій» [3].

Як бачимо, Безотосний вбачає, як мінімум два фактори (обидва географічні), які обумовлювали «різницю» козацтва вже в період не тільки його розвитку, а й за самою природою зародження.

З виникненням і розвитком системи козацьких військ з урахуванням їх специфіки різниці у виконуваних функціях козаків, їх особливості лише посилюються. Дається взнаки фактор накопичення історичного досвіду і традицій. Наприклад, донському козацтву до початку 18 століття хліборобство було заборонено під страхом смертної кари. Як говорили самі донці, – жили вони «з трави і води». (Безотосний) [3].

Багато козацьких військ більш пізнього періоду виникали як система заходів російської влади з охорони її державних кордонів. Про це прямо вказується у переліку джерел. Амурське козацьке військо (1860-1918 рр.) [14] створене в Приамур'ї і Примор'ї з козаків Забайкальського козацького війська (Благовещенськ-на-Амурі) несло прикордонну службу з Китаєм. У 1889 р. з нього було виділено Уссурійське козацьке військо. Військо відіграло важливу роль у російсько-японській (1904-5 рр.) та Першій світовій війнах.

Астраханське козацьке військо, на думку багатьох джерел, спочатку створювалося для несення сторожової служби у низов'ях Волги і на узбережжі Каспію, на південно-західному кордоні Росії.

Оренбурзьке козацьке військо утворено в 1748-55 рр. для оборони Оренбурга [18; 20; 21; 22].

Чим уважніше ми вдивляємося у справжню, а не романтизовану і прикрашену історію козацтва, тим більше ми виявляємо суттєвих відмінностей, особливостей і специфіки.

Наприклад, той самий устрій Волзького ко-

зацького війська дуже відрізнявся від Донського. Військове землеволодіння Волзького війська було служивим. Землі не були передані війську у «довічне» користування. Тим самим підкреслювалася пряма залежність війська від держави та його тимчасовість існування на Волзі, можливість у будь-який момент бути переселеним. Точні межі військових земель тут були визначені лише у 1755 р. [7; 26].

Іншою особливістю війська було те, що орне землеробство не набуло у волзьких козаків широкого розповсюдження, а основними видами господарської діяльності стали, – рибальство, розвиток винокуріння, баштанництво, лісозаготівля, деякі ремесла, і навіть шукання скарбів [26]. Так волзькі козаки виконували своєрідну державну археологічну місію.

Джерела говорять про те, що більшість волзьких козаків були старовірами. Принаймні, достеменно відомо, що православні представники війська склали не більше 50% його чисельності.

Волзьке військо володіло обмеженими в порівнянні з тим же Донським правами адміністративно-територіальної козацької автономії XVII ст. Фактично це були лише окремі елементи козацького самоврядування (військовий округ, військова та станична канцелярії). Безпосередній вплив на життя війська здійснювала діяльність астраханського губернатора і царинського коменданта [7; 26].

Не меншою специфічністю відрізнялися козацькі війська з мусульманським населенням, де була достатня чисельність козаків із числа татар, башкирів.

Ми чітко бачимо, що одні з козацьких військ відразу формувалися як майже єдина професійна група в рамках козацької спільності. Наприклад, – Донське, Кубанське і Терське козацтва та козацькі війська цих територій. Інші ж, оформлялися на основі міжетнічного співтовариства або навпаки певної етнічної групи. Наприклад, – хрещені калмики, татари, башкири. Це знаходило вираження не тільки в устрої війська, але і в його дрібніших

структурних підрозділах. Таку тенденцію і форму устрою ми можемо спостерігати в організації козацьких полків [4], а також – козацьких півсотень, сотень.

Саме козацтво враховує ці відмінності і дуже дбайливо ставиться до них, визначаючи їх цілком чітко в системі своїх традицій.

Саме на основі цих етнічних (а також, – соціокультурних) відмінностей військового і територіального устрою стає можливим для багатьох дослідників говорити про потенційну можливість появи нових козацьких структур в системі сучасного служивого (реєстрового) козацтва. Наприклад, дослідник А. Гірін [6] не виключає незабаром появи Бузького козацького війська (1174, 1787-1800, 1803-1817), Дунайського (1807-1868), Українського (1812-1818), Дніпровського (1536, 1540-1776), Катеринославського (1787-1796, 1801, 1861), Слобідського (1651-1765), Азовського (1829, 1835-1865), Семиріченського (1582, 1867) та деяких інших.

Цілком очевидно, що відновлення старих козацьких військ не буде відбуватися легко. Адже територіально-адміністративний устрій Росії дуже змінений, більше того, змінювався він неодноразово і протягом багатовікової історії держави [9; 12; 13; 15]. Але, виключати такі можливості і тенденції до них не варто. Адже з'явилось Центральне козацьке військо, що не існувало ніколи раніше (територія м. Москва і область).

Багато козацьких військ існують в системі двостістотериторій, тобто їх території збігаються. Наприклад, на території сучасної Свердловської області цілком мирно уживаються Ісетська лінія Оренбурзького козацького реєстрового війська та відділи Уральського козацького війська, що так само має багатовікову історію [17; 19].

Ті чи інші козацькі війська, що існували на кордонах Російської імперії, виконували функції колонізації цілком визначених територій. Волзьке – районів межиріччя Ловлі і Волги. У цьому закладена їх величезна специфічна роль по «збиранню землі Російської», створенню державності.

Список літератури:

1. Агафонов О. Казачьи войска Российской империи. М., Воениздат, 1995.
2. Агафонов О. Казачьи войска Российской империи. Донское казачье войско. Войсковая летопись // Казачья Сеть. http://cossackweb.narod.ru/kazaki/r_donagf.htm [Электронный сетевой ресурс]
3. Безотосный В.М. Казачество. http://his95.narod.ru/oren/kaz_spr.htm [Электронный сетевой ресурс]
4. Бурятский и Тунгусский полки. Исторические сведения // Забайкальские областные ведомости. 1867. №16.
5. Галушко Ю. Казачьи войска России. М., 1993.
6. Гирин А. Возрождение казачьих войск. <http://www.ruguard.ru/forum/index.php?topic=709.0> [Электронный сетевой ресурс]
7. Гусев Б.И., Кудряшов А.Ф. Волжское казачье войско 1560-1998 гг. История и современность. Самара, 1997.
8. Ерохин И.Ю. Этно-социальные традиции и ценности казачества // Научный аспект. 2013. Т.2. №2(6). – С. 167-178.
9. Ерохин И.Ю. Парадоксы истории развития казачества // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2013. №12-1. – С. 153-154.
10. Ерохин И.Ю. Многообразие казачьих территорий // Сборник конференций НИЦ Социосфера. 2013. №45. – С. 094-100.
11. Ерохин И.Ю. Казачья семья: уникальный культурный феномен в системе государства // Сборник конференций НИЦ Социосфера. 2013. №25. – С. 025-028.
12. Ерохин И.Ю. Казачьи республики и традиции государственности // Сборник конференций НИЦ Социосфера. 2013. №20. – С. 010-014.
13. Ерохин И.Ю. Казачество и государственность // Научно-информационный журнал Армия и общество. 2013. №2(34). – С. 74-79.
14. Ерохин И.Ю. Актуальные вопросы методологии истории казачества: Новые подходы и концепции // Перспективы науки и образования. 2013. №6. – С. 176-178.
15. Ерохин И.Ю. Государство: роль и влияние на трансформации казачества // Общество и право. 2013. №3(45). – С. 323-325.
16. Иванов Р. Краткая история Амурского казачьего войска. Благовещенск: Тип-я Войскового правления Амурского казачьего войска, 1912. – 224 с.
17. Изюмов А. История Уральского казачьего войска. Илек: ГУП «РИД «Урал», 2007. – 292 с./ил.
18. История происхождения и развития Оренбургского казачьего войска // Биржевые ведомости. 1869. №182.

19. Карпов А. Памятник казачьей старины. Крат. очерки из истории Урал. войска. Уральск: Войсковая типография. 1909. – 144 с.
20. Машин М. Оренбургское казачье войско. Челябинск: Челяб. гос ун-т, 2000. – 191 с.
21. Стариков Ф. Историко-статистический очерк Оренбургского казачьего войска. Оренбург: Типо-лит-я Б.Бреслина, 1891. – 275 с., ил.
22. Стариков Ф. Краткий исторический очерк Оренбургского казачьего войска. Оренбург: Оренбург. Губ. стат. ком., 1890. – 183 с.
23. Хорошкин М.П. Казачьи войска: Опыт военно-статистического описания. – СПб.: Тип-я А.Суворина, 1881. – 390 с., ил.
24. Хорошкин М.П. Очерк казачьих войска. СПб.: Тип-я А.Суворина, 1884. – 65 с.
25. Шишов А. Казачьи войска России. М.: Вече, 2007. – 333 с.
26. Экономическое, социальное и административно-политическое развитие Волжского казачьего войска до 1770 г. // История одного города. <http://cityhistory34.ru/?p=201> [Электронный сетевой ресурс]

Ерохин И.Ю.

Кройдон Колледж, Лондон, Великобритания

КАЗАЧЕСТВО: ДВОЙСТВЕННОСТЬ ИСТОРИИ – ДВОЙСТВЕННОСТЬ МИРОВОЗЗРЕНИЯ

Аннотация

История казачества сложна и противоречива. Казачество развивалось в двух направлениях. Первое, – это система традиционных казачьих вольностей, независимости, самостоятельности. Вторая концепция, – идеология государственного служилого казачества. В их взаимодействии и формировалась уникальность общности, ее особая роль и миссия.

Ключевые слова: казаки, казачество, государство, территории, казачья самобытность, этнос, народ, менталитет, особенности развития.

Erokhin I.Ur.

Croydon College, London, U.K.

THE COSSACKS: THE DUALITY OF HISTORY – THE DUALITY OF THE WORLDVIEW

Summary

The history of Cossacks is intricate and contradictory. The Cossacks have been developing in two directions. The first one is a system of traditional Cossack liberties, independence, self-sufficiency. The second concept is an ideology of the state service Cossacks. It is the interaction of those two that had an impact over formation of this unique community, its special role and mission.

Keywords: the Cossacks, state, territories, Cossack distinctiveness, ethnos, the people, mentality, development specificity.